

УДК 372.8:811.161.2:81'366

ПРОФІЛАКТИКА НЕПРАВИЛЬНИХ УЖИВАНЬ МОРФОЛОГІЧНИХ ФОРМ СЛІВ І СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ У ТВОРЧИХ РОБОТАХ УЧНІВ 9-11 КЛАСІВ

Єфименко М.П., к. пед. н., доцент, * Зайцева О.М., здобувач

Запорізький національний університет

**Київський національний лінгвістичний університет*

Досліджено закономірності змін морфологічних форм слів і словосполучень. Визначено особливості вживання морфологічних форм слів і словосполучень у залежності від контексту.

Ключові слова: культура мовлення, мовленнєва майстерність, морфологічна форма, словосполучення, мовленнєвий недолік, профілактика мовленнєвих помилок, правильний варіант, доцільне вживання, комунікативність, контекст.

Efimenko N.P., *Zaycheva E.N. PROPHYLAXIS OF THE WRONG USAGE OF THE MORPHOLOGICAL FORMS AND WORLD COMBINATIONS IN THE CREATIVE WORKS OF PUPILS IN THE 9th – 11th FORMS / Zaporizhzhya National University, *Kyiv National Linguistic University, Ukraine.

Исследованы закономерности изменений морфологических форм слов и словосочетаний. Определены особенности употребления морфологических форм слов и словосочетаний в зависимости от контекста.

Ключевые слова: культура речи, речевое мастерство, морфологическая форма, словосочетания, речевой недостаток, профилактика речевых ошибок, правильный вариант, рациональное употребление, коммуникативность, контекст.

Efimenko N.P., *Zaycheva E.N. PROPHYLAXIS OF THE WRONG USAGE OF THE MORPHOLOGICAL FORMS AND WORLD COMBINATIONS IN THE CREATIVE WORKS OF PUPILS IN THE 9th – 11th FORMS / Zaporizhzhya National University, *Kyiv National Linguistic University, Ukraine.

Conformities of the morphological forms' and world combinations' modifications are investigated. The peculiarities of the usage of the morphological forms and world combinations in dependence of context are defined.

Key words: the speaking's culture, speaking mastery, morphological form, world combination, speaking's deficiency, the speaking mistakes' prophylaxis, the right variant (the correct variant), the rational usage, the communicativeness, context.

Культура мовлення – основа духовного життя будь-якої нації, її честь і гідність [1, 9]. У національному відродженні українського народу, розбудові незалежної України, формуванні самосвідомості українців багато важить якість розвитку усного і писемного мовлення.

Упродовж багатьох десятиліть поради і настанови мовознавців, лінгводидактів, методистів зводилися до голих декларацій про важливість дотримуватися належної мовної культури, особливо правописної грамотності. Сказане стосувалось і загальноосвітньої школи, яка повинна закладати основи культури мовлення [2, 6].

Здобутки мовознавства (М.А.Жовтобрюх, Б.М.Кулик, В.М.Русанівський, В.А.Чабаненко), соціо- та психолінгвістики (Г.С.Костюк, І.О.Синиця, М.І.Жинкін), ключові положення лінгводидактичних досліджень (О.М.Беляєв, М.С.Вашуленко, В.М.Мельничайко, М.І.Пентилюк) спричинили до появи терміна “культура мовлення”. Нині ним активно користуються вчені, методисти, працівники освіти, студенти, учні [3, 4].

Програмою середньої загальноосвітньої школи в 6-7 класах передбачено формування вмінь і навичок правильного вживання учнями морфологічних форм слів і словосполучень. Відомості про своєрідні морфологічні форми слів у підручниках, довідниках подано дещо розмито, тому актуальність проблеми вимагає свого вирішення.

Мовленнєва майстерність пов'язана із природженим даром слова. Це – набуте з часом уміння ясно й образно говорити й писати, добираючи з багатьох варіантів висловлення думки найбільш влучний і доречний. Не задовольнятися першим-ліпшим словом, а прагнути до вдосконалення свого мовлення [4, 12].

Загальний рівень мовленнєвої культури наших учителів і школярів в основному відповідає переліченим вимогам: достатній обсяг активного словника, різноманітність уживаних морфологічних форм слів і синтаксичних конструкцій. І все ж культура українського мовлення окремих учителів, особливо початкових класів, виробничого навчання, фізичного виховання, предметів виробничого і математичного профілю, залишає бажати кращого [5, 15].

Наші систематичні спостереження уроків, факультативних і позакласних занять, бесіди з учителями й учнями, участь у роботі педагогічних рад, учительських конференцій, рецензування статей, ознайомлення з творчими письмовими роботами старшокласників дозволяють передусім визначити, крім загальних вад, найбільш типові помилки. Опрацювавши найуживаніші недоліки в морфологічних формах слів і словосполучень, подаємо короткі коментарі до них та правильні варіанти.

1. Вартість такої роботи дев'ятсот тридцять п'ять **гривнів**.

Іменник *гривня* останнім часом увійшов в активний словник української мови. Слід наголосити на особливостях його зміни в непрямих відмінках.

Виправлений варіант: Вартість такої роботи дев'ятсот тридцять п'ять гривень.

2. Шістнадцяте **люте** припадає на суботу.

Словосполучення Шістнадцяте люте не властиве українській мові. Слід запам'ятати і вживати так: Шістнадцяте лютого припадає на суботу. Шістнадцятого лютого відбудуться батьківські збори.

3. Щоб запобігти **серцевий приступ**, вона випила ліки.

Додатки виражені іменниками при дієслові *запобігти*, мають форму давального відмінка: *запобігти (помилкам, травмам, захворюванню)*.

Виправлений варіант: Щоб запобігти серцевому приступові, вона випила ліки.

4. Оголошена амністія підприємств-боржників.

Ця форма іменника вимагає давального відмінка або конструкції: "прийменник *для* + родовий відмінок":

Оголошена амністія підприємствам-боржникам (для підприємств-боржників).

5. Півтора **мільйони** громадян взяли участь у голосуванні.

Словосполучення: *півтора мільйони* в українській мові не вживається, бо форма *мільйони* означає множину.

Виправлений варіант: Півтора мільйона громадян взяли участь у голосуванні.

6. Художник пообіцяв зробити це за **пару днів**.

Словосполучення *пара днів* не властиве українській мові.

Виправлений варіант: Художник пообіцяв зробити це за два дні.

7. Він зазнав **поразку**.

Додаток, виражений іменником, при дієсловах *зазнавати*, *вчити* вживається в родовому відмінку (*вчити мови, музики, хімії*).

Виправлений варіант: *Він зазнав поразки*.

8. Я вважаю його **самим** прекрасним твором поета.

Таких форм вищого і найвищого ступенів порівняння прикметників в українській мові немає. Правильними будуть такі форми: *найпрекрасніший, якнайпрекрасніший, щонайпрекрасніший, найбільш прекрасний*.

Виправлений варіант: Я вважаю його найпрекраснішим твором поета. Це найпрекрасніший твір поета.

9. Цей твір більш **цікавіший**.

Складена форма вищого ступеня прикметників утворюється додаванням до звичайного прикметника слів *більш* або *менш*:

Цей твір більш цікавий.

10. **Найзахоплюючими** картинами у творі є діалог Наталки з виборним та зустріч Петра й Наталки.

Форма найвищого ступеня порівняння прикметників утворюється додаванням до вищого ступеня (суфікс *- іш -*) префікса *най-*:

Найзахоплюючішими картинами у творі є діалог Наталки з виборним та зустріч Петра й Наталки.

11. Це **благодатне** поле для бізнесу.

Прикметник *благодатний* вживається тоді, коли йдеться про хорошу справу. У поданому реченні слід писати: *Це привільне поле для бізнесу*.

12. Микола був **вагомої** думки про Анну.

Правильний варіант: Микола був високої думки про Анну.

13. **Дешеві** ціни на зерно не задовольняють сільського товаровиробника.

Правильний варіант: Низькі ціни на зерно не задовольняють сільського товаровиробника.

14. Все це потрібно для досягнення **можливих** результатів.

Правильний варіант: Все це потрібно для досягнення очікуваних (планових) результатів.

15. Збори не проведено через низький **кворум**.

Кворум – установлена мінімальна кількість присутніх на зборах, достатня для її правомірності.

Виправлений варіант: Збори не провели – не було кворуму.

16. **Чисельні** пропозиції громадян не враховуються.

Правильний варіант: Численні пропозиції громадян не враховуються.

17. Давно хотів написати **вам**, шановний Василю Івановичу.

Звертання до Василя Івановича чітко вказує на ввічливо-пошанну форму мовлення до конкретної особи.

Виправлений варіант: Давно хотів написати Вам, шановний Василю Івановичу.

18. Ніколи не забудемо, **чому** вчили нас у школі.

Додаток, виражений займенником, при дієсловах вчити, зазнавати вживається в родовому відмінку (вчити кого, чого): Ніколи не забудемо, чого вчили нас у школі.

19. **Одним** людям подобається професія лікаря, **другим** – учителя, **третім** – інженера.

Порядкові числівники *одним, другим, третім* ужито неправильно, бо мовиться не про групи людей, які виконують дії в певному порядку, а про ставлення до окремих професій різних людей. Треба вживати означальний займенник *інші*: *Одним людям подобається професія лікаря, іншим – учителя, ще іншим – інженера.*

Але: Першими вирушили в похід дев'ятикласники, другими – десятикласники.

20. **В сім** годин відходить поїзд.

Годинник показував **без чверті** дванадцять.

Було п'ять хвилин **десятої**.

Виправлені варіанти цих особливих числівникових словосполучень необхідно запам'ятати:

О сьомій годині відходить поїзд.

Годинник показував за чверть дванадцять.

Було п'ять хвилин на десяту.

21. Не вистачило **п'ятидесяти** деталей, щоб виконати план.

У складних числівниках типу *п'ятдесят* у непрямих відмінках змінюється лише остання частина:

Не вистачило п'ятдесяти деталей, щоб виконати план.

22. **Я вибачаюся** за ці слова. Вибачте **мене**.

Форма дієслова в першій особі однини із постфіксом - *ся* (*вибачаюся*) – неправильна, бо -*ся*, -*сь* означає зворотний займенник *себе*, тобто, мовець просить вибачення в самого себе, а не в людини, перед якою завинив.

Виправлений варіант: Вибачте (пробачте, даруйте) за ці слова.

Вибачте мені. Прошу вибачення. Даруйте.

23. Хлопець погано **баче**. Друзі **хотять** йому допомогти.

Дієслова *баче і хотять* – діалектні форми. Правильні закінчення дієслів II дієвідміни в 3-й особі однини теперішнього часу - *ить* (*бачить*); дієслів I дієвідміни в 3-й особі множини теперішнього часу - *уть, -ють* (*хочуть*).

Виправлений варіант: Хлопець погано бачить. Друзі хочуть йому допомогти.

Учням доцільно нагадати, що дієслово *спати* в 3-й особі однини теперішнього часу має форму *спить*, а не *сне*.

24. Треба швидше **вводити** ці закони в дію.

Дієслово *вводити* вжито недоречно: Треба швидше запроваджувати ці закони в дію.

25. Я **рахую**, що це провокація.

Дієслово *рахую* – невдала калька від російського *считать*.

Виправлений варіант: Я вважаю, що це провокація.

26. Цей вчинок героя **говорить** про його ширість, доброту.

Правильний варіант: Цей вчинок героя свідчить про його ширість, доброту.

27. За останні роки в декілька разів **збільшилися** ціни.

Правильний варіант: За останні роки в декілька разів підвищилися ціни.

28. Я **поділяю** позицію директора.

Можна поділяти думку, але позицію – займати, стояти на позиції, а точку зору мати, обстоювати.

Виправлений варіант: Я займаю позицію (стою на позиції) директора.

29. Лекція прокурора мала на меті **попередити** правопорушення серед учнів школи.

Дієслово *попередити* слід замінити дієсловом *запобігти* + іменник у давальному відмінку: Лекція прокурора мала на меті запобігти правопорушенням серед учнів школи.

30. Підводний човен **потерпів** аварію.

Потерпати – зазнавати злигоднів: Сім'я потерпала протягом усього життя.

Правильний варіант: Підводний човен зазнав аварії.

31. Документи **представили** на розгляд комісії.

Правильний варіант: Документи подали на розгляд комісії.

Крім того: надавати слово, подавати дані, наводити приклади.

32. Програма **призначається** для працівників освіти і науки.

Правильний варіант: Програма розрахована на працівників освіти і науки.

33. Це **складає** сорок процентів від цілого.

Правильний варіант: Це становить сорок відсотків від цілого.

34. Це **сприятиме** гальмуванню процесу приватизації.

Словосполучення *сприятиме гальмуванню* недоречно.

Виправлений варіант: Це гальмуватиме процес приватизації. Це негативно вплине на процес приватизації.

35. Звертаю увагу на **засипану** опавшим листям стежку.

В українській мові дієприкметники на *-ви (ий)* не вживаються. Їм відповідають активні дієприкметники минулого часу доконаного виду, що творяться від основи інфінітива і додаванням суфікса *-л - : опалий, пожовтілий, пониклий*.

Виправлений варіант: Звертаю увагу на засипану опалим листям стежку.

36. У результаті **вжитих** заходів було досягнуто перших успіхів.

Правильний варіант: У результаті проведених заходів було досягнуто перших успіхів.

37. Економісти **занепокоєні** розробкою плану.

Правильний варіант: Економісти заклопотані розробкою плану.

38. Хочу підкреслити **наступне**.

У цьому контексті слід уживати займенник *таке*.

Розглянемо **слідуюче** питання .

Слідуюче – невдала калька з російської мови.

Виправлені варіанти: Хочу підкреслити таке. Розглянемо наступне питання.

39. Хочу **більш-менш** спинитися на питанні державної мови.

Прислівник *більш-менш* ужито недоречно.

Виправлений варіант: Хочу бодай побіжно зупинитися на питанні державної мови.

40. До цієї розмови слід **серйозно** готуватися.

Правильний варіант: До цієї розмови слід добре (грунтовно) готуватися.

41. Сьогодні **спекотно**.

Доцільний варіант: Сьогодні жарко (душно).

Але: Надворі спекотно. Сьогодні спекотний день.

42. Було створено комісію по перегляду програм.

Прийменники з іменниками – один з найскладніших об'єктів перекладу з російської мови на українську. Аналогічно: по закінченні школи, по цій причині, скучати по матері, слідкувати по підручнику, розкажи за брата, при житті письменника, з допомогою, по поліпшенню...

Виправлені варіанти: Було створено комісію для перегляду програм. Після закінчення школи, з цієї причини, скучати за матір'ю, слідкувати за підручником, розкажи про брата, за життя письменника, за допомогою, щодо поліпшення (для поліпшення, до поліпшення)...

43. Вітер три метри **на** секунду (у секунду).

Правильний варіант: Вітер три метри за секунду.

44. Що можна сказати **за** грамотність у школі?

Правильний варіант: Що можна сказати про грамотність у школі?

45. Батько вищий мене.

Якісні прикметники вищого ступеня вказують, що ознака предмета виявляється в порівнянні з іншим предметом, тому вживаються з прийменниками *від, за, ніж*, словом як: *вищий від (за) мене, вищий ніж (як) я*.

Правильний варіант: Батько вищий за мене.

46. Відбулися змагання **по** легкій атлетиці.

Слова змагання, заняття, залік, іспит (екзамен), директива, нарада, фахівець (спеціаліст), інженер, майстер, чемпіон і подібні вимагають керування з прийменниками з (*із, зі*), рідше – без прийменника, залежно від контексту: Відбулися змагання з легкої атлетики.

47. **Станом на** 10 лютого зареєстровано 115 злочинів.

Правильний варіант: За станом на 10 лютого зареєстровано 115 злочинів.

48. Чіпка одружився **на** неї.

Неправильна калька з російської мови.

Виправлений варіант: Чіпка одружився з нею.

Аналіз і систематизація помилок у творчих роботах учнів засвідчили, що школярі недостатньо володіють уміннями і навичками культури мовлення, порушують норми літературної норми, не усвідомлюють важливість дотримання комунікативних якостей мовлення.

Щоб досягти належного рівня мовленнєвої культури і, насамперед, у загальноосвітній школі, треба застосувати всі можливі засоби навчально-виховного впливу на мовців. При цьому багато важитиме систематичне пояснення і засвоєння суті мовних порушень: у чому вони полягають, як саме слід говорити й писати. При підготовці до занять, виступів, доповідей, пишучи будь-яку роботу, вчитель повинен постійно вчити учнів у разі утруднення звертатися до словників, посібників, щоб уточнити значення і написання слова, перевірити наголос, дібрати правильний варіант слова чи словосполучення в контексті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Культура української мови: Довідник / С.Я.Єрмоленко, Н.Я.Дзюбишина-Мельник, К.В.Ленець та ін.; За ред. В.М.Русанівського. – К.: Либідь, 1990. – 304 с.
2. Беляев О.М. Проблема мовленнєвої культури вчителя // Формування національної самосвідомості студентів вищих навчальних закладів та учнів загальноосвітніх шкіл (Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції). Частина 1. – К.-Кривий Ріг: Козаки, 1996. – С. 5-14.
3. Окуневич Т.Г. Культура мовлення майбутнього вчителя-словесника в умовах українсько-російської двомовності: Автореф. дис. ... к. пед. н.: 13.00.02 / Херсон. пед. університет. – Херсон, 2003. – 20 с.
4. Синиця І.О. Психологія писемної мови учнів 5-8 класів. – К.: Рад. школа, 1965. – 320 с.
5. Дончик В. Мова не винна (Про суржик, двомовність і грамотність на українському ТБ) // Урок української. – 2001. – № 1. – С. 15-20.

УДК 371.382(075.8)

МОДУЛЬНИЙ ПРИНЦИП ПОБУДОВИ ГРИ

Жукова О.А., к. пед. н., доцент

Харківський національний університет ім. В.Каразина

У статті узагальнено підходи сучасних дослідників щодо поняття дидактичного (навчального) модуля та його ролі в організації навчального процесу, а також співвіднесено його структуру із структурою "модуля ігрової діяльності", тобто навчальної діяльності, організованої в формі гри.

Ключові слова: модуль, навчальний модуль, ігровий модуль.

Жукова О.А. МОДУЛЬНИЙ ПРИНЦИП ПОСТРОЕНИЯ ИГРЫ / Харьковский национальный университет им. В.Каразина, Украина.

В статье обобщены подходы современных исследователей относительно понятия дидактического (учебного) модуля и его роли в организации учебного процесса, а также соотношение его структуры из структурой модуля игровой деятельности, то есть учебной деятельности, организованной в форме игры.

Ключевые слова: модуль, учебный модуль, игровой модуль.

Zhukova O.A. THE USE OF A MODULE PRINCIPLE IN ORGANIZING GAME / Kharkov National University of Karazin, Ukraine.

The article summarizes the approaches used by contemporary researchers as regards educational modules and their role in organizing the training process. The article describes a schematic relation between the educational module and training modules which are essentially an educational process organized in the form of a game.

Key words: module, educational module, training module.

Дослідження модульної системи, визнаної на Конгресі ЮНЕСКО в 1972 р. однією з прогресивних систем навчання, сьогодні достатньо широко здійснюється і в закордонній, і у вітчизняній практиці. Серед українських дослідників системи модульного навчання, практика застосування якого в нашій країні починається з кінця 80-х років, слід назвати таких учених, як А.Алексюк [1; 2], І.Бабин [3], І.Драч [6], В.Козак і Б.Сверіда [8], Л.Романишина [14], П.Сікорський [15], О.Удовицька [16], А.Фурман [17; 18], Г.Цехмістрова [19] та ін.

У працях сучасних учених [3; 4; 5; 7; 14; 15; 17; 18; 19], які вивчають феномен модульного навчання, можна прослідкувати різні підходи щодо визначень змісту поняття "модуль". У них акцентується увага на тих вузлових моментах, які є предметом вивчення того чи іншого автора.

Мета нашої статті полягає в узагальненні різних підходів щодо поняття дидактичного (навчального) модуля та його ролі в організації навчального процесу, а також співвіднесенні його структури із структурою "модуля ігрової діяльності", тобто навчальної діяльності, організованої у формі гри.

Пропонуємо представити в узагальненому вигляді побудову "навчального" модуля, виділити ті структурні елементи, на яких базується ігровий модуль, висвітлити загальні й відмінні риси в побудові "навчального" та "ігрового" модулів.